Etnologia românească actuală: tradiții, teme, practici disciplinare

Ioana FRUNTELATĂ
Universitatea din București

Abstract

Updating Romanian Ethnology: traditions, themes, scientific practices

Romanian Ethnology (named, at first, either Romanic Philology or Ethnopsychology) became an academic discipline at the end of the ninenteenth century, as part of Philology studies and in tune with European theories regarding comparative researches on folk (peasant) cultures as a means to identify origins, interrelations and evolution of peoples. As part of European Ethnology, Romanian Ethnology has evolved as a science engaged in the project of national construction and practising the discipline has always implied resisting political bias, especially during the communist period.

After 1989, Romanian ethnologists have freely explored the limits of their science, criticising tradition and practising interdisciplinary approaches that have induced a fruitful state of internal crisis, out of which a „new Ethnology" has emerged. Although rural tradition and national and multiethnic cultural heritage remain the most important topics of Romanian Ethnology, there are also a series of recent themes (work migration, exploring socialism and postsocialism, urban cultures and many others) that integrate research into international trends. As far as specific practices are concerned, Romanian Ethnology (or its most „fashionable" equivalent, Sociocultural Anthropology, as I demonstrate there is no substantial difference between 'Ethnology' and 'Anthropologies') is grounded in the research field which is explored by using qualitative methods.

Keywords: Romanian Ethnology, Anthropology, theories, scientific schools, field methods.

O discuție despre etnologie, în contextul ei istorico-geografic și academic de dezvoltare, dar și în ceea ce privește uzul curent al cuvântului, nu poate ocoli concurența terminologică dintre „etnologie" și „antropologie socială" sau „antropologie culturală", cele din urmă două sintagme fiind adesea reduse la „antropologie". Trecând în revistă viața științifică a disciplinei care

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

ne interesează, „constatăm că [termenii] «etnologie» și «antropologie» funcționează ca două etichete aplicate aleatoriu aceluiași produs. Câteva exemple: revista editată de Asociația Internațională de *Antropologie* Sud-est Europeană se numește «*Ethnologia* Balkanica»; Mihai Pop este considerat, deopotrivă, «un *etnolog* reputat» (Otilia Hedeșan) și «întemeietorul Școlii de *antropologie* culturală din România» (Zoltán Rostás); asocierea «etnologie și antropologie» este deseori preferată în titluri de referință, precum *Dicționarul de etnologie și antropologie*, coordonat de Bonte și Izard, unde apar 11 articole despre *antropologii* («vizuală», «biologică», «a artei», «cognitivă», «economică», «interpretativă», «juridică», «politică», «maritimă», «a întreprinderii», «urbană») și niciunul despre *etnologie* (există, totuși, trei articole clasate la «domeniile antropologiei», despre «etnomuzicologie», «etnopsihiatrie» și «etnoștiință») (Fruntelată 2007: 201).

Prin urmare, preferința pentru unul dintre cei doi termeni, „etnologie" sau „antropologie" (fie aceasta „socială", „culturală" sau „socio-culturală") ține mai mult de școli de gândire și tradiții intelectuale ori instituționale fondate de personalități emblematice și mai puțin de diferențe de obiect și metodă. În spațiul anglo-saxon este „la modă" antropologia, în vreme ce spațiul germanic și scandinav privilegiază „etnologia", iar spațiul francez distinge între „etnologie" ca „antropologie acasă", practicată de nativi și legată de construcția națiunii sau chiar a Europei (Cuisenier 1999: 15), prin patrimonializarea moștenirii culturale identitare) și „antropologie socială" ca studiu al alterității exotice (în trecut, „colonială", astăzi, „postcolonială").

Despre „confuzia termenilor etnografie, etnologie, antropologie" există o întreagă literatură de specialitate. Recent, Marc Augé și Jean-Paul Colleyn (2013: 27 *sqq*), ajung la concluzia că antropologia socială și culturală, „sinonimă cu etnologia, se interesează de toate grupurile umane, oricare ar fi caracteristicile lor" (Augé, Colleyn 2013: 29).

Etnologia românească este parte a etnologiei europene, care, începând de la Arnold Van Gennep, interesat de „faptele născânde/ *faits naissants*" din „folclorul francez contemporan", a proiectat în „figura țăranului" alteritatea exotică a sălbaticului. Astfel, în fiecare țară din Europa, s-a întemeiat, „conform unor ritmuri și modalități diferite", „o etnologie a sinelui denumită timp îndelungat folclor (Segalen 2001: 241).

Prima tradiție a etnologiei românești este cea filologică, în acord cu întemeierea științei în Europa secolului al XIX-lea, pornind de la premisa că „popoare cu limbi asemănătoare trebuie să împărtășească structuri sociale și mentale asemănătoare" (Bonte, Izard 1999: 320). Preocupat de statutul *filologiei romanice*, în accepția de studiu filologic al culturii populare, Hasdeu trasează liniile mari ale domeniului, obiectul și metoda, acordând, în contextul stabilirii obiectului, o atenție deosebită delimitărilor și nuanțărilor terminologice și adaptând în limba română limbajul etnologic internațional al vremii lui, cu care era bine familiarizat (Datcu 2006: 453-456).

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

La începutul secolului al XX-lea, Densusianu vorbește în mai multe studii despre aplicarea metodei filologice în culegerile de folclor, arătând, totodată, că în folclor trebuie cuprinse și faptele de viață contemporană ale „omului din popor", nu numai mostrele de oralitate cu valențe estetice, privilegiate până atunci de culegătorii de „literatură" și „cântece din popor" (Datcu 2006: 312-315). În *Istoria folcloristicii românești*, Ovidiu Bârlea îi include la *cercetarea filologică* pe I. A. Candrea, Dumitru Caracostea, Ion Mușlea, Tache Papahagi, Ion Diaconu și Petru Caraman, legând această direcție de studiu de înființarea catedrei de dialectologie și folclor la Universitatea din București, în 1927, și de scindarea catedrei de istoria literaturii române de la aceeași universitate în istoria literaturii române vechi și folclor (titular N. Cartojan) și istoria literaturii române moderne și folclor (D. Caracostea) (Bârlea 1974: 478).

Recent, acad. Sabina Ispas afirma că una dintre „sarcinile fundamentale ale domeniului" folcloristicii a rămas „alcătuirea documentului de cultură orală", prin consemnarea faptelor de cultură cu „rigoare filologică" (Ispas 2012: 213).

O a doua tradiție a etnologiei românești este aceea istorico-geografică. Școala istorico-geografică, numită și difuzionistă, care se raporta la faptele de cultură urmărindu-le distribuția spațială și stabilind, pe baze comparative, „cercuri culturale" și ipoteze genetice (Géraud et al. 2001: 127 *sqq.*) a influențat un tip de abordare etnologică prefigurat de Al. Odobescu și practicat, în primele decenii ale secolului XX, de savanții români Simion Mehedinți, George Vâlsan și Romulus Vuia. Prin deschiderea, în 1926, a cursului său de etnografie de la Universitatea din Cluj cu tema *Etnografie, etnologie, folclor. Definiția și domeniul*, precum și prin activitatea lui muzeală și de cercetare, Romulus Vuia contribuie la instituționalizarea etnologiei în mediul universitar clujean și pune bazele unei tradiții viabile, ce va metaboliza metoda filologică practicată de Ion Mușlea și colaboratorii lui transilvani și va da o interesantă amprentă regională etnologiei românești (Datcu 2006: 919-921).

Sociologia pusă în slujba construcției naționale va constitui cea de-a treia tradiție a etnologiei românești, în contextul dezvoltării funcționalismului în antropologia culturală. Școala sociologică de la București a apărut într-un moment în care tânărul stat român format la 1918 „trebuia să se gândească la mijloacele eficiente de a realiza «unitatea sufletească» a națiunii și o propagandă națională pe măsură (Rostás 2003: 5). În cadrul seminarului de sociologie coordonat de Dimitrie Gusti, apoi sub egida Institutului Social Român (creat prin transformarea Asociației pentru Studiul și Reforma Socială), tinerii din echipele multidisciplinare formate în jurul profesorului de la Universitatea din București au început să dea contur „științei națiunii" și au realizat, începând din anii 1920, campanii anuale de cercetare în mediul rural, finalizate cu lucrări de referință pentru ceea ce avea să rămână cunoscut în istoria disciplinelor etnologice drept „monografismul sociologic gustian".

Tradiția sociologică a fost marginalizată în perioada comunistă. Gusti și discipolii lui au fost persecutați politic, doar o parte dintre ideile și operele

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

lor fiind recuperate după 1964, în variante epurate. În anii 1990, etnologii români din medii profesionale diverse, dar mai ales aceia care au re-clădit învățământul universitar sociologic abolit în perioada anterioară, au inițiat demersuri de recuperare a importantei tradiții reprezentate de Școala sociologică de la București. Au fost tipărite o parte dintre documentele campaniilor monografice păstrate în fondul arhivistic al Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti", s-au publicat cercetări de istorie socială a Școlii, s-au digitizat și/ sau reeditat o parte dintre lucrările de referință ale autorilor interbelici.

În paralel cu Școala sociologică, uneori făcând parte chiar din echipele gustiene, și-a desfășurat activitatea Constantin Brăiloiu, fondatorul etnomuzicologiei românești și unul dintre cei mai importanți etnomuzicologi europeni din epoca lui Bela Bartók (Bonte, Izard 1999: 221). Pe lângă meritele teoretice și metodologice ale operei lui cu adevărat singulare (Datcu 2006: 141-147), Brăiloiu este inițiatorul uneia dintre cele mai importante arhive etnologice românești.

Într-adevăr, instituționalizarea etnologiei naționale, moștenitoare a folcloristicii, este strâns legată de constituirea arhivelor specifice. În prezent, există trei arhive de folclor patronate de Academia Română, Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj-Napoca, Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" al Academiei Române, din București și Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, la Iași.

Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj a fost inițiată de Ion Mușlea, prin memoriul trimis Academiei Române în 1929 și reluat în 1930, când a avut drept urmare aprobarea de către înaltul for științific a înființării unei arhive de folclor pe lângă Muzeul Limbii Române din Cluj-Napoca, păstorit atunci de Sextil Pușcariu. Publicația arhivei înființate de Ion Mușlea a fost *Anuarul Arhivei de Folclor a Academiei Române*, apărut în șapte volume în perioada 1930-1945 și incluzând, printre alte materiale, monografiile terenurilor cercetate în perioada respectivă de Mușlea și de colaboratorii lui, monografii în care componenta filologică deținea un rol important. „Anuarul" a reapărut la Cluj în 1980, cu titlul *Anuarul de Folclor*, sub coordonarea lui Ion Taloș (vol. I-IV), apoi a lui Ion Cuceu (vol. V-XVII) (Datcu, 2006: 61).

În prezent, se lucrează la constituirea unui depozit digital al Arhivei de Folclor a Academiei Române, pe baza modelului arhivelor deschise (Open Archival Information System), acest model fiind deja adaptat pentru specificul arhivei.

Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" al Academiei Române din București s-a constituit în anul 1949, prin preluarea Arhivei Fonogramice a Ministerului Cultelor și Artelor, inițiate în 1927 de George Breazul și a Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români, fondate de C. Brăiloiu în 1928. În 1999, la cincizeci de ani de la înființare, arhiva Institutului academic bucureștean păstra 14 000 de înregistrări pe cilindri de ceară, 6 000

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

de discuri, 5 865 role de bandă magnetică, alături de casete audio și CD-uri, 1 000 de plăci fotografice, 4 500 diapozitive color, 15 000 de fotografii, 5 000 de filme fotografice, la care se adăugau numeroase manuscrise ale etnologilor, corespondență, informație de teren, informație vizuală pe peliculă de 16 și 32 mm și pe casete video. Aceste materiale constituie nucleul vechi al arhivei, în jurul lor organizându-se informații provenite din cercetări mai recente, precum fondul documentar rezultat din cercetările pentru realizarea Atlasului Etnografic Român (8 600 chestionare și 1 000 de hărți etnografice) (Datcu 2006: 70-71) și numeroase materiale digitale.

Fondurile arhivei au furnizat materiale pentru numeroase tipologii, antologii și studii de specialitate (multe din cele din urmă fiind publicate în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu"* sau în *Revista de Etnografie și Folclor*). Nu în ultimul rând, a fost realizat *Atlasul Etnografic Român*, în cinci volume, pe baza unui corpus etnografic de asemenea tipărit. Finalizarea acestei monumentale opere, situate în tradiția etnologiei istorico-geografice, li se datorează lui Ion Ghinoiu și echipei pe care a coordonat-o exemplar.

Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), întemeiată în 1970 de Ion H. Ciubotaru, care a elaborat și „Chestionarul Folcloric și Etnografic General ca instrument principal de anchetă directă și indirectă" include circa 200 000 de documente etnologice, „în mare parte inedite, reprezentative pentru toate compartimentele culturii populare tradiționale românești. Fondurile AFMB (caietele-chestionar, fonoteca, fototeca și filmele etnografice) consemnează texte folclorice, tradiții, obiceiuri, rituri, informații de interes etnografic și socio-cultural, documente de artă populară etc". Din 1979 până în 1991, o parte din documentele tezaurizate în AFMB au fost publicate în primele zece numere ale colecției *Caietele Arhivei de Folclor* (Datcu 2006: 179).

În ceea ce privește arhivele universitare, cel mai bine organizată este Arhiva Cercului de Folclor al Facultății de Litere a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, realizată în perioada 1958-1993. Aceasta include aproape 13000 de manuscrise rezultate din investigații de teren desfășurate în 25 de județe din România de profesorii Dumitru Pop, Nicolae Bot, Ion Șeulean și Virgiliu Florea, alături de studenții facultății. În perioada 2009-2011, Eleonora Sava, cadru didactic universitar la Facultatea de Litere a UBB, a coordonat un proiect de „reperspectivare" a fondului arhivistic, în urma căruia întreg conținutul arhivei a fost evaluat și transpus în format digital prin scanare (Sava 2011, *passim*).

Pe lângă arhivele academice și universitare, arhive etnologice, mai mult sau mai puțin dezvoltate, există și în cadrul muzeelor de profil, la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale și în rețeaua națională de centre culturale a Ministerului Culturii, precum și în patrimoniul unor Asociații profesionale locale.

Prin biografia intelectuală și anvergura personalității lui științifice, Mihai Pop a unificat tradițiile filologică și sociologică ale etnologiei românești. El a

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

teoretizat o etnologie contextuală, care integrează sociologia și teoria performanței, dar pornește de la filologie (structuralism, semiotică) și de la teoria actelor de comunicare. În 1973, în deschiderea primului Congres de Etnologie europeană, Mihai Pop afirma că obiectul disciplinei este format „din acea parte a culturii europene pe care *insider*-ii din grupurile sociale care o practică nu și-o pot explicita" sau „gramaticaliza", pentru că „nu au conștiința teoretică a codurilor diferitelor limbaje" prin care se exprimă această parte a culturii lor, fie că ea este „preindustrială" sau „industrială" (Pop 1998: 267). Definiția teritoriului cultural al etnologiei, pe care Mihai Pop îl numește „cultură negramaticalizată", în acord cu orientările teoretice umaniste ale unei epoci în care structuralismul și semiotica sunt dominante, poate fi păstrată și astăzi, chiar dacă terminologia s-a schimbat și vorbim mai puțin despre etnologie și mai mult despre antropologie socio-culturală, care are ca obiect cultura informală, empirică, neoficială sau vernaculară a societăților din trecut sau din prezent.

Opera lui Nicolae Constantinescu (în mod deosebit, *Lectura textului folcloric* și *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie*) este exponențială pentru trecerea de la textualism la contextualism în etnologia românească a finalului de secol XX. Vorbind despre „dubla dependență de context" a „textului folcloric", autorul pune problema raporturilor dintre procesualitatea creației orale și caracterul ei sistemic, atrăgând atenția asupra faptului că ecuația interpretării etnologice nu poate face abstracție de persoana cercetătorului și de actul cercetării, care influențează terenul și până la un punct, îl construiesc (Fruntelată 2011, *passim*).

Pe lângă Mihai Pop și Nicolae Constantinescu, Vasile Tudor Crețu și Radu Niculescu se remarcă, între folcloriștii români ai anilor 1980, prin acordarea studiilor pe care le semnează la tendințele actuale din cercetarea internațională a vremii (marcată de structuralism, semiotică, performativism), dar și prin ridicarea interpretării în aerul rarefiat al teoriei, cu unele aspecte originale. Astfel, Crețu (2014, *passim*) propune etnologilor români concepte precum *ethos folcloric*, *verosimilitate arhetipală*, *înjucare existențială*, *anonimatul maturității,* ce țin de o viziune proprie, din interior, asupra culturii rurale moștenite, pe care o cunoștea foarte bine din cercetările de teren. Radu Niculescu (1991, *passim*) manifestă o preocupare constantă pentru „epistemologia folclorului" și încearcă să rezolve dificultățile de clasare și evaluare a datelor de teren prin introducerea unor noțiuni precum *criterii de autentificare* a faptelor de folclor, *imagine virtuală optimă a folclorului local dat*, sau *caracter performativ (interpretativ)* al folclorului, în relație cu teoriile lui Constantin Brăiloiu legate de echivalarea creație-interpretare în cultura tradițională.

Fără îndoială, tema tradițională a etnologiei românești, așa cum se configurează ea de-a lungul a mai bine de un secol de existență instituționalizată, este moștenirea rurală autohtonă, patrimoniul „micilor comunități", investigat monografic sau tematic, în vederea alcătuirii tipologiilor, ca instrumente de lucru specifice domeniului.

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

În relație cu folclorul cules de la sate și atestând supraviețuiri ale unor moduri de viață străvechi, dar și în legătură cu proiectul construcției naționale, interesul pentru mitologie este o temă constantă în cercetarea românească de dinainte de 1989, reprezentată la vârf de studiile de istorie a religiilor ale lui Mircea Eliade care se bazează, de multe ori, pe materiale culese din mediile oralității folclorice servind ca premise ale unei antropologii religioase ce urmărește încifrarea și descifrarea raportării la sacru a omului primitiv/ tradițional. Recent, Mihai Coman se referă sintetic la direcțiile de investigare a culturii tradiționale românești din perspectiva edificării unei mitologii autohtone sau a explorării posibilității existenței unei astfel de mitologii. El consideră că „mitologia populară românească" este, deopotrivă, „o proiecție simbolică și un proiect științific", dacă ne referim, pe de o parte, la „transfigurarea" folclorului pentru a corespunde orizontului de așteptare al mitologiștilor și, pe de altă parte, la sondarea și luminarea potențialului mitic al unor elemente de cultură moștenită, operațiune niciodată completă și încheiată (Coman 2008: 320).

O altă temă ce a stat constant în atenția etnologilor-folcloriști români din școala filologică a fost relația dintre oralitate și scriere și aceea dintre folclor și literatura cultă. De la B. P. Hasdeu și Moses Gaster la Sabina Ispas și Silviu Angelescu, fără a trece cu vederea contribuțiile lui G. Călinescu cu privire la „miturile fundamentale" ce stau la baza literaturii române moderne, comunicarea dintre cultura cărturărească și aceea țărănească a constituit o piatră de temelie a cercetării autohtone, continuată și de generația matură de savanți a anilor 2000, reprezentată, pentru această temă, de Al. Ofrim și Laura Jiga Iliescu.

După 1989, când nu a mai fost limitată de constrângeri politice și nici strict înregimentată proiectului național, etnologia românească a continuat, pe de o parte, să-și cultive tradițiile savante, ca pe un bun câștigat, iar pe de altă parte, a intrat într-un proces de clarificare de identitate ce a adus-o uneori în stare de criză.

Orientarea filologic-sociologică inspirată de Mihai Pop a fost continuată, cu nuanțe critice și adaptări la curentele de gândire ale finalului de secol XX, de etnologii din Academie și Universități. Discipolii cei mai apropiați ai profesorului Pop, Silviu Angelescu, Nicolae Constantinescu și Pavel Ruxăndoiu au fondat, în 1990, o Catedră de Etnologie și Folclor la Facultatea de Litere a Universității din București. Programele de studii de Etnologie (licență și masterat) derulate în prezent la Facultatea de Litere au dezvoltat concepția lui Mihai Pop și a studenților lui și propun o etnologie cu anvergură interdisciplinară, sprijinită pe cercetări de teren desfășurate atât în mediul rural, cât și în cel urban și deschisă spre explorarea manifestărilor informale ale identității și alterității în toate nuanțele și mediile lor.

Narcisa Știucă actualizează o parte dintre practicile disciplinare într-un manual de cercetare de teren în care reconsideră elemente de *praxis* verificat, prezente în îndreptarele de gen realizate de Ovidiu Bârlea și Mihai Pop. Ea

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

vorbește despre cercetarea de echipă în etnologia românească, începută de echipele Școlii sociologice (Știucă 2007: 26-27) și face distincție între cercetare și anchetă de teren (Știucă 2007: 37-38) și de asemenea, între metode și tehnici de cercetare de teren (Știucă 2007: 49 *sqq*), observând, pe bună dreptate, că tehnicile, conturând stilul propriu de investigare a unei realități, sunt acelea ce-i disting pe etnologii de vocație de simplii „funcționari" ai domeniului.

Otilia Hedeșan, participantă la câteva cercetări de teren alături de Mihai Pop, pune în pagină una dintre problematizările emblematice referitoare la folclor și la documentul de arhivă folclorică în volumul *Folclorul. Ce facem cu el?*, publicat în 2001. Ea analizează posibilitatea reconsiderării textelor păstrate în arhivele de folclor ca documente antropologice, în care personalitatea și biografia persoanelor intervievate joacă un rol cel puțin la fel de important ca acela al elementelor „clasice" din tradiția rurală (sărbători, obiceiuri, ocupații, meșteșuguri, etc.), care-i interesau cu precădere pe cercetătorii din trecut (Hedeșan 2001: 143-144).

Tot Otilia Hedeșan și grupul ei de lucru de la Universitatea de Vest din Timișoara aduc în permanență noutăți metodologice cu privire la practicile disciplinare ale etnologiei românești contemporane. Una dintre acestea este „caietul de teren", care se face punând laolaltă notele de teren ale cercetătorului și fragmente transcrise din interviurile cu interlocutorii (Sorescu-Marinković, în *Torac* 2006: 27), ținând cont de etica cercetării și de reacțiile persoanelor din teren la lectura textelor rezultate din cercetare (Sorescu-Marinković, în *Torac* 2006: 31). De asemenea, Otilia Hedeșan propune conceptul de *istorie conversațională,* „conversația între aceiași doi indivizi pe o perioadă îndelungată", care, asumat și aplicat, poate oferi o soluție cercetărilor fragmentate (de scurtă durată, dar repetate pe același teren la intervale mici de timp) atât de practicate de etnologii vremurilor noastre (Hedeșan, în *Torac* 2007: 100).

„Observatorul social", un grup de lucru format de profesorul Vintilă Mihăilescu în 1993 împreună cu studenții lui de la Facultatea de Sociologie a Universității din București, a marcat recuperarea tradiției sociologice a etnologiei românești. Activitatea „Observatorului" a dus la crearea ulterioară a unei asociații și a unei reviste de antropologie și a înlesnit afirmarea unor cercetători tineri (Șerban, Dorondel 2014: 211-212). În continuarea demersului de profesionalizare inițiat, Vintilă Mihăilescu a contribuit și la instituționalizarea disciplinei prin construirea unui program de Master în Antropologie socială și dezvoltare comunitară la Facultatea de Sociologie a UB.

Unul dintre cei mai carismatici antropologi din spațiul public românesc, exponent al ideii de „antropolog în slujba cetății", Vintilă Mihăilescu este și unul dintre cei mai cunoscuți autori în mediile profesionale internaționale. Printre alte subiecte tratate în scrierile lui, remarcăm discursul critic despre „etnologia națională", văzută ca „folclorism". Antropologul atrage atenția că instrumentalizarea politică a cercetării de profil este un proces care trebuie înțeles în contextul care l-a generat, dar și că, în prezent, imposibilitatea unor

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

cercetători de a se situa critic față de etnologia națională este mai degrabă o chestiune ideologică decât una metodologică, pentru că ține de reprezentări mentale colective și de valori împărtășite de o parte importantă a societății românești contemporane (Mihăilescu 2007: 246 *sqq*).

În complementaritate cu tradiția antropologiei sociologice, dar și cu unele sugestii din cercetările filologice coordonate de Densusianu, ce se grefează pe emergența „istoriei vieții" ca metodă și obiect ale etnologiei contemporane, remarcăm și culegerile și editările sistematice de istorie orală întreprinse mai ales de Zoltán Rostás la București și de grupul de tineri cercetători format de Smaranda Vultur la Timișoara. Profesorul Rostás a inițiat un proiect de alcătuire a istoriei sociale a Școlii sociologice de la București, realizând o serie de interviuri cu participanții la anchetele monografice și cerându-le nu „doar informații despre școala gustiană, ci istoria lor de viață, împletită cu cea a Școlii" (Rostás 2003: 12).

O școală aparte de etnologie națională postdecembristă îi are ca fondatori pe Horia Bernea și pe Irina Nicolau, un artist și o scriitoare de talent, care pledează pentru „o altă etnologie". După cum scria Irina Nicolau, „există în etnologie curente, școli, indivizi, și fiecare identifică esențialul într-un mod propriu. Dacă te plasezi în locul unde mă aflu eu, descoperi că esențială este *gândirea etnologică elementară,* pragul de jos de unde etnologia a plecat însușindu-și capacitatea naturală a omului comun de a se mira și tendința, la fel de naturală, de-a analiza și interpreta fenomenele care îl miră" (Nicolau 2001: 26, s.a.). Etnologia programatic personalizată, minimalistă și destabilizatoare care se practică parțial și astăzi la Muzeul Național al Țăranului Român din București poate fi înțeleasă ca o interpretare a „mirării" artistului care încearcă să-l înțeleagă pe Celălalt filtrându-l prin Sine.

Între liderii de opinie ai etnologiei românești de școală nouă, universitarul craiovean Nicolae Panea constituie o voce originală, fiind informat și reflexiv, mereu în căutarea unei antropologii mai comprehensive decât aceea anterioară, reluându-și și rafinându-și temele (funerarul, orașul) pe măsură ce le re-gândește antropologic.

Observând „criza de creștere" a antropologiei românești, „cu marile ei probleme de reinstituționalizare curriculară, în plin efort de recuperare a proiectelor științifice și de legitimare a identității științifice, de detașare de folcloristica dominantă și de etnologia ambiguă" (Panea 2012: 15), Panea încearcă să se detașeze de clișeele limbajului științific autohton și să se situeze în unghiul antropologiei postmoderne, care asigură „comunicarea punctului de vedere al Celuilalt între grupurile ce subîntind peisajul social fragmentat al epocii contemporane" (Troc 2006: 344). Cel mai recent, el aderă la antropologia simțurilor, propusă de David Le Breton ca știință ce „speculează condiționarea culturală a acțiunii senzoriale, senzorialitate care, la rândul ei, conferă culturii trăsături identitare suplimentare, ca urmare a experiențelor individuale specifice (Panea 2013: 19). Conform acestei perspective, antropologul nu mai este doar subiectul cercetător sau obiectul cercetat (ca în antro-

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

pologia reflexivă), ci reunește ambele ipostaze, rezonând ca un instrument de mare finețe la conjuncția dintre simțuri și intelect. El recunoaște „criza receptării antropologice" și propune „depășirea acestei stări de ipocrizie epistemică prin receptarea senzorială, ca o antropologie complementară" (Panea 2013: 51). Antropologia subtilității, conturată de Nicolae Panea în volumul *Orașul subtil*, poate fi soluția de conciliere între real și sine, prin recunoașterea importanței egale a celor două instanțe în activitatea de cercetare.

Marin Marian-Bălașa, un reprezentant important al atitudinii critice în noua scriitură antropologică românească, se delimitează de „idealizarea satului și a țăranului" ce se desprinde din studiile generației anterioare, considerând că aceasta duce „exegeza academică la constituirea unui propriu canon restrictiv" din care anumite teme de interes etnologic sunt ocultate (Marian-Bălașa 2011: 77). Același cercetător remarcă însă „polifonia etnologiei" autohtone de după anul 1990, ca pe un fapt ce demonstrează viabilitatea domeniului (Marian-Bălașa 2011: 85)

În știință, trecutul pare mai ușor de evaluat decât prezentul, pentru că îți apare mai limpede ceea ce rămâne actual din epocile precedente. A trece în revistă, chiar și fugitiv, realizările și tendințele etnologiei românești actuale și cu atât mai puțin autorii care au un cuvânt de spus în conturarea paradigmei epistemice din zilele noastre pare o întreprindere greu de finalizat. Asumându-mi inevitabila fragmentaritate a perspectivei, voi folosi, în continuarea schiței de tablou al etnologiei „vivante" pe care l-am trasat, două sinteze publicate recent, care au calitatea de a da cuvântul profesioniștilor formați în jurul anului 2000.

O anchetă despre „starea etnologiei și folcloristicii românești", inițiată de Ioan Pop-Curșeu, propune ca „axe de reflecție": „noul raport între teren și studiul teoretic; teme și subiecte la modă în domeniu; noile metodologii; raporturile de putere în câmpul disciplinei/ disciplinelor în perioada post-revoluționară; sfere instituționale ale etnologiei contemporane: muzee, universități, centre județene de conservare și promovare a patrimoniului; etnologie și folclor în noile media (*recte*, pe Internet)". Răspunsurile, publicate în revista *Steaua* (nr. 7-8/ 801-802, iulie-august, 2015, pp. 23-40) sunt interesante pentru că reprezintă puncte de vedere ale unor universitari, cercetători sau muzeologi activi în domeniu cu precădere după anul 2000 și putând fi considerați exponenții unei generații omogene și mature de etnologi români contemporani.

Din punct de vedere tematic, se remarcă „inflația de monografii" după 1989 (Ioan Pop-Curșeu), apoi, abordarea unor subiecte precum experiența comunistă, migrația la muncă, riscul, criza și dezastrul ca arii tematice ale unor noi etnologii/ antropologii (Cosmina-Maria Berindei), folclorul detenției, fenomenul cultural al manelelor, aspectul vernacular al religiei (Mircea Păduraru), studiul orașului și al „satului-oraș", dar și al subiectelor cu potențial de a capta finanțări de la Uniunea Europeană sau recunoaștere de la UNESCO (divinația, „șura danțului", șezătorile reconstituite, instrumentele muzicale pe cale de dispariție, eco-medicina) (Camelia Burghele).

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

Metodologic, Bogdan Neagota constată în răspunsurile la ancheta din *Steaua* că etnologia românească s-a constituit, în secolul al XIX-lea, ca „disciplină empirică", rezultatele obținute pe „terenul viu" fiind „tezaurizate" în arhive. Aceste arhive, în opinia autorului citat, s-au substituit, după 1989, obiectului etnologic, proclamându-se „primatul textualității arhivistice și al infailibilității hermeneutice a arhivistului folkloric". Documentul de arhivă, ca produs al unei textualizări din perspectiva folcloristicii tradiționale, ce privilegia fragmentele cu virtuți estetice, a absolutizat metoda filologică în etnologie, după cum observă Bogdan Neagota. În același timp, etnologii filologiști resping alte abordări metodologice, dinspre științele istorice, sociale sau ale vieții, cu toate că acestea ar putea da seama într-un mod mai complet de întâlnirea cercetătorului cu interlocutorul său de pe teren și ar putea conduce, într-o oarecare măsură, la „recuperarea umanității subiectului de studiu".

Stelu Șerban și Ștefan Dorondel semnează o sinteză recentă cu privire la starea actuală a antropologiei sociale românești în volumul 17 al revistei „*Ethnologia Balkanica*". Autorii se referă la „antropologia socio-culturală", termenul lui Chris Hahn din 2005, care denumește astfel antropologiile dintr-un câmp disciplinar jalonat de patru mari tradiții: britanică, americană, germană și franceză. Ei decupează din eterogenitatea scrierilor contemporane ale etnologilor români doar ceea ce consideră a fi exemple de adaptare la normele, conceptele, teoriile și metodele actuale în antropologie (Șerban, Dorondel 2014: 210), alegând autorii și operele ce răspund unor exigențe „de export".

Șerban și Dorondel consideră că fondarea Centrului de Cercetare Regională și Antropologică/ KAM – Regionális ès Antropológiai Kutatások Központja în Transilvania, la începutul anilor 1990, a oferit un model instituțional ce a consolidat profesional antropologia socială de la noi. La profesionalizarea disciplinei au contribuit atât antropologii care au obținut doctorate în Antropologie socială în alte țări și s-au întors să lucreze în România, cât și antropologii străini cu experiență pe terenuri românești – Jean Cuisenier, David Kideckel, Marianne Mesnil, Katherine Verdery - care au coordonat, după 1989, lucrările unor doctoranzi români. Un alt cadru formativ pentru noua antropologie l-a constituit lucrul în cadrul proiectelor derulate la Institutul Max Planck pentru Antropologie Socială din Halle (Germania) (Șerban, Dorondel 2014: 211-213). Nu în ultimul rând, s-au elaborat, în jurul anului 2000, o serie de manuale și tratate de antropologie, precum și abordările unor subdomenii (antropologia religiilor, antropologia politică), care au pus în circulație concepte, teorii, curente și metode ce le-au fost de folos și „etnografilor, folcloriștilor și reprezentanților disciplinelor conexe care «au sărit și ei în barca antropologiei după 1990»" (Șerban, Dorondel 2014: 216).

Un alt criteriu luat în considerare de Stelu Șerban și Ștefan Dorondel în conturarea tabloului profesional este practicarea cercetării de teren, pornind de la ideea că, în spațiile culturale importante pentru tradiția disciplinei (*v. supra*), cerința formală pentru a obține un doctorat în antropologie este ace-

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

ea de a petrece un an pe teren (Șerban, Dorondel 2014: 219). Autorii trec în revistă practicile autohtone de cercetare de teren, remarcând că, de regulă, specialiștii români respectă regulile „culegerii etnografice de teren", care durează cel mult două-trei săptămâni (Șerban, Dorondel 2014: 218).

Dintre subiectele noi tratate în studiile antropologice românești, Stelu Șerban și Ștefan Dorondel le selectează pe următoarele: migrația, restituirea proprietății, transformarea trupului în marfă, consumerismul, cultura de supermarket, moda, reevaluarea istoriei sociale recente (colectivizarea și cotidianul în perioada socialistă), orașul.

În loc de concluzie, ne oprim încă o dată la pregnanța numelui lui Mihai Pop în câmpul disciplinar care ne interesează. Personalitatea și opera lui funcționează ca un liant între tradiție și actualitate în etnologia românească, fie ea de moștenire filologică, istoric-geografică sau sociologică. Întotdeauna când îl recitim pe Mihai Pop găsim în scrierile lui, dincolo de un limbaj inevitabil datat, cea mai bună sinteză a devenirii etnologiei românești în context european și internațional, dar și un bun repertoriu de teme și practici definitorii pentru disciplină la cumpăna secolelor XX și XXI.

Este, de asemenea, semnificativ faptul că o serie de etnologi ai anilor 2000, cu lucrări importante în domeniu, cum sunt cei menționați în sintezele realizate de Ioan Pop-Curșeu și respectiv, de Stelu Șerban și Ștefan Dorondel, nu aparțin, întotdeauna, „etnologiei instituționalizate". Ei pot fi universitari încadrați în alte domenii decât etnologia, beneficiari de proiecte etnologice/antropologice temporare sau „instituționalizați" în sistemele altor țări, cu alte tradiții academice. Acest lucru ar putea fi interpretat ca o slăbiciune, denotând lipsa de capacitate a instituțiilor cu atribute în domeniul cercetării și învățământului etnologic românesc de a-i atrage pe bunii profesioniști sau dimpotrivă, ca un argument al potențialului etnologiei de a se exersa în varii câmpuri disciplinare (și mai cu seamă interdisciplinare) și de a se adapta și la „terenul" organizației profesionale care o găzduiește. Adevărul, ca întotdeauna, se află la mijloc, după cum observă și cei ce răspund la ancheta publicată de revista *Steaua*: unii „mari singuratici" precum Arnold Van Gennep sau Ovidiu Bârlea pur și simplu nu au vrut să se înregimenteze, preferând să-și scrie operele fondatoare din afara sistemului; în același timp, există și unii „progresiști" care sunt respinși de „conservatorii" stăpâniți de prejudecăți tematice și metodologice, deși aportul lor ar putea fi salutar pentru redefinirea și relansarea unor instituții de profil în dialogul științific internațional, de exemplu. Unii dintre aceștia se coagulează în „școli de etnologie" *ad hoc* și-și urmează cu pasiune vocația, în răspăr cu instituțiile care i-au respins și/ sau de care s-au distanțat. Faptul că există în prezent și în România o astfel de „nouă etnologie", pe care aș caracteriza-o drept critică, savantă și neconformistă, este de bun augur pentru viitorul domeniului.

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

Bibliografie

AUGÉ, Marc, COLLEYN, Jean-Paul, 2013, *Antropologia*, Iași, Institutul European;

BÂRLEA, Ovidiu, 1974, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română;

BONTE, Pierre, IZARD, Michel, 1999, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Polirom;

COMAN, Mihai, 2008, *Introducere în antropologia culturală. Mitul și ritul*, Iași, Polirom;

CREȚU, Vasile Tudor, 2014, *Ethosul folcloric – sistem deschis; Existența ca întemeiere,* Timișoara, Editura Universității de Vest;

CUISENIER, Jean, 1999, *Etnologia Europei*, Iași, Editura Institutul European;

DATCU, Iordan, 2006, *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie*, București, Saeculum I.O.;

FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra, 2007, „Etnologie și antropologii", în Ioana FRUNTELATĂ, Adrian STOICESCU, Rodica ZANE (ed.), *Centenar Mihai Pop (1907-2007). Studii și evocări*, Editura Universității din București, pp. 201-205;

FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra, 2011, „Contribuția lui Nicolae Constantinescu la profesionalizarea etnologiei românești", postfață la Nicolae CONSTANTINESCU, *Folclorul: cum poate fi înțeles. Studii și articole de etnologie românească: 1968-2008*, Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ (ed.), Editura Universității din București, pp. 331-341;

GÉRAUD, Marie-Odile, LESERVOISIER; Olivier, POTTIER, Richard, 2001, *Noțiunile-cheie ale etnologiei: analize și texte*, Iași, Polirom;

ISPAS, Sabina, 2012, „Cercetarea academică în domeniul folclorului și etnografiei", în *Rosturi și moravuri de odinioară*, București, Editura Etnologică, pp.213-217.

HEDEȘAN, Otilia, 2001, *Folclorul. Ce facem cu el?*, Timișoara, Editura Universității de Vest.

HEDEȘAN, Otilia, 2007, „Exerciții de etnologie. După teren", în *Torac. Metodologia cercetării de teren*, Societatea (Fundația) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, Novi Sad, Panciova, Editura Fundației-Editura Libertatea, pp. 37-110;

MARIAN-BĂLAȘA, Marin, 2011, *Muzicologii, etnologii, subiectivități, politici*, București, Editura Muzicală;

MIHĂILESCU, Vintilă, 2007, *Antropologie: cinci introduceri*, Iași, Polirom;

NICOLAU, Irina, 2001, *Talmeș balmeș de etnologie și multe altele*, București, Ars Docendi;

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

NICULESCU, Radu, 1991, *Folclorul – sens – valoare*, București, Editura Minerva;

PANEA, Nicolae, 2012, „Postmodernismul antropologic, între rezolvarea crizei științei și camuflarea ei", în Narcisa ȘTIUCĂ, Adrian STOICESCU (ed.), *Exigențele și actualitatea lecturii etnologice.* In honorem *Nicolae Constantinescu*, Editura Universității din București, pp. 7-16;

PANEA, Nicolae, 2013, *Orașul subtil*, București, Editura Etnologică;

POP, Mihai, 1998, „Problèmes généraux de l'ethnologie européenne", in Nicolae CONSTANTINESCU, Al. DOBRE (ed.), *Folclor românesc I. Teorie și metodă*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională", pp. 266-283;

ROSTÁS, Zoltán, 2003, *Sala luminoasă: primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Paideia;

SAVA, Eleonora (ed.), 2011, *The Ethnological Archive. Paradigms and Dialogues*, Perugia, Morlacchi Editore;

SEGALEN, Martine (coord.), 2002, *Etnologie. Concepte și arii culturale,* Timișoara, Amarcord;

SORESCU-MARINKOVIĆ, Annemarie, 2007, „Introducere: de la teren la text", *în Torac. Metodologia cercetării de teren*, Societatea (Fundația) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, Novi Sad, Panciova, Editura Fundației-Editura Libertatea, pp. 27-36;

ȘERBAN, Stelu, DORONDEL, 2014, „Social Anthropology in Romania after 1990: Shifting Frames", *Ethnologia Balkanica.* Journal for Southeast European Anthropology, Volume 17/2014, Klaus ROTH (ed.), Berlin, LIT Verlag Dr. W. Hopf, pp. 209-240;

ȘTIUCĂ, Narcisa Alexandra, 2007, *Cercetarea etnologică de teren, astăzi*, Editura Universității din București;

TROC, Gabriel, 2006, *Postmodernismul în antropologia culturală*, Iași, Polirom;

***Torac. Metodologia cercetării de teren*, 2006, Costa C. ROȘU (coord.), Societatea (Fundația) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, Novi Sad, Ed. Fundației, Panciova, Libertatea;

***Fondul AFMB: http://www.philippide.ro/pages/etnografie.html.

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)

Conf. univ. Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ
Facultatea de Litere, Universitatea din București
ioana.fruntelata@litere.unibuc.ro, i.fruntelata@yahoo.com

Publicații: *Narațiunile personale în etnologia războiului*, 2004, București, Ed. Ager; *Dubluri și efecte de ambiguitate în lumea „lighioanelor" mitice românești*, pp. 198-210, in Fruntelată, Ioana, Gabriel-Cătălin Stoian, Emil Țîrcomnicu (coord.), 2015, *Caietele ASER* 10/2014, București, Asociația de Științe Etnologice din România, Ed. Etnologică; *Empirical Religion vs. Secularisation in Postcommunist Romania,* pp. 149-161, in Ioana Zirra, Madeline Potter (eds.), 2016, *The Literary Avatars of Christian Sacramentality, Theology and Practical Life in Recent Modernity*, Toruń Studies in Language, Literature and Culture, Vol.13, Frankfurt am Main, Peter Lang. Domenii de interes științific: patrimoniu cultural imaterial, etnologia războiului, mitologie, naratologie, interculturalitate, antropologia religiilor.

BDD-A26178 © 2017 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:02 UTC)